

IRITZI ADITZAREN ERABILKERAZ

Donostia, 1977 ekaina

Txillardegi

Orain dela zazpi urte argitara nuen neure lehenengo "SUSTRAI BILA"-n, azken puntu gisa (5.9) ikutu nuen aditz berezi honen kasua; baina gaingiroki bakarrik.

Eta, Mitxelenak berehala gutunez azaldu zidanez, alegiazko berezketa batzuk onartu nituen; eta, hitz batez, "iritzi"-ren berezitasunak argitu baino, ilundu egin nituela pentsatu nuen.

Berrikiago, aurtengo Apirilean, eztabaida garratzak izan ditugu gure artean Eskaltzaindiak izendatu gintuen Batzorde berezikook; aditz honen kakoari ez baikenion denok batera irizten. Eta ez da harritzekoa, aditz hau aspaldidanik gain behera baitoa ("ces expressions sont mortes" dio Lafittek bere Gramatikan, 333); eta gero eta gutxiago (eta baldarkia-go) erabiltzen baita.

Mogelek berak, moldiztegiko hutsik ez badago, nahasketa-aztarnaren bat bederen erakusten du berè "Peru Abarka"-n: "orain txito ederto derist", dio Mogelek, P. A. 147; "deritxot" edo esan beharrean.

Larramendi ere zalantza horien lekuko da. "Parecer" artikuluan (II, 232) "deritzat" eta "neritzan" sailak dakazki, eta "uste det" en kidetzat ematen ditu:

deritzat = uste det, me parece

neritzan = uste nuen, me parecía

"deritzat baietz = paréceme que sí".

Baina "agradar" artikuluan (I, 43) antzinako moldetik urrunduz (on daritzut = maite zaitut), arau zaharretik kanpora ematen ditu erdal itzulpenak: "on derizkidazu = tú me agradas; on derizkit = aquél me agrada; on derizkizugu = te

agradamos", eta abar. Are nahasketa handiagoa "aborrecer" artikuluan (I, 7): "te aborrezco = gaitziriztea dizut" irakurzen dugu (gaitz irizteN irakurri beharrean).

Pundu hau argitu beharra zegoen, hitz batez; eta neure aldetik argitzen saiaturko naiz ondoko lerro hauetan. Eta, noski, argi-bila horretan, atzera joko dugu; aditz hau askoz biziago ego baitzen aspaldiko mendeetan, oraingo euskaldun gizartean baino.

1. *iritz-i (eritz-i, eretx-i) = opinar, estimar, creer que = judger, estimer, penser que.*

Ithurryk ongi azaldu zuenez (Gramm. 339), "iritz-i" aditz honek ba du, noski, NOR/NORI/NORK erabilkera; baina ba du ere NOR/NORK hutsezko erabilkera ere, "eraman", "ekarri", eta bestek biak dituzten bezala: dakart/dakarkiot, ez demala/ez demozula, eta abar.

Iparraldeko euskalkietan gertatu ohi den bezala, "-ritz-" aditz-sustraiaren ondotik, "a" erantsi izan zaio aditza jokatzeari; eta "eras-i"k, "derasat" eta "eraunts-i"k "darauntsa" eman dituzten bezala, "iritz-i"k "daritzat" eman du NOR/NORK sailean; eta gainerakoak.

Hau ez da hango euskalkietan batere bitxia; eta "NORI"rik somatu beharrik ez dago. Oihenartek "nigorra" (199), "nakarrana" (26), "derahatza" (174), "debaka" (179), "derosa" (180), "dakusat" (151), "dabila" (622), eta abar erabili zituen; baita atsotitz argitsu hura: "otsoak zer baitetsa/otsemak donhetsa" (Ats. 390). (Kasu honetan ere adizkera hirukuna izan balitz, hau irakurri genukeen: "otsoak zeri, otsemak donhetsa").

Leizarragak ere "dakusa"ren hildotik jokatu zuen "ikusi" ("dacussa", "çacussatenean", "becussa"). Gauza bera Axularrek ere ("eztakusa", XXXI, 1); eta Etxeparek ("diakusazut").

Gaur bertan ere "zer darasa horrek?" eta horrelakoak entzuten dira maiz Iparraldean ("zer debru derasa hunek?", Xalbador, 80).

"Daritza", hitz batez, NOR/NORK adizkerak dira batzutan; besterik ere (HARI-dunak, alegia) batzutan izan badaitzke ere.

1.1. *NOR/NORK era bikun xinple honetan*, eta bizkaierazko aldakuntza ezagunak kontutan hartuta (iritz = eretx), honela aurkez daiteke aditz honen jokabidea:

A1	(nik)	daritzat	B2	neritzan
	(hik)	daritzak		heritzan
	(hark)	daritza		zeritzan
	(guk)	daritzagu		generitzan
	(zuk)	daritzazu		zeneritzan
	(zuek)	daritzazue		zeneritzaten
	(haiek)	daritzate		zeritzaten

zer daritzazu? = ¿qué opinas? ¿qué te parece? = qu'est-ce que tu en penses? = zer uste duzu?

komeni zela neritzan = yo creía que convenía = je croyais que cela convenait = komeni zela uste nuen.

“completiva/complétive” izeneko esaldiak (-la, -nik) osatzeko (1.11), eta iritzi soil bat besterik gabe ematen delarik (1.12), NOR/NORK adizkera *bikun* hauk erabili izan dira euskaraz. Hona adibide batzuk.

1.11. *Konpletibetan* (-la, -nik).

– “*eritzi DUT etzaokeela hemen gaizki*”, izkiriatzen zuen Oihenartek “Ezkontidearen hil-kexua”ren aintzin-solas gisa (Atsotitzak eta Neurtitzak, 187). DUT horretan garbi agertzen denez, konpletibetan NOR/NORK adizkerak erabiltzen dira.

– “*beti joz joz, daritzana, inkudeak bezala diraukedala?* (Oih., 158. orr.).

“*daritzana*” hori, noski, galde-hitza besterik ez da, “*uste duna?*” alegia = crees tú, crois-tu que?

– “*jaunak hala badaritza* (Oih., 200) (= hala dela uste badu).

Lehenagoko etsenplurik ere ba dago. Eta Lafonek, nahiz eskuarki NOR/NORI/NORK atxeman, “*ezteçagula on eritzi*” berezten du (= n'aimons pas), eta “*sans objet de référence*” dela dio; hau da, NOR/NORK sail bikunekoa.

Bide beretik ari izan dira bizkaitarrak.

P. Bartolomek, esate baterako, hauk dakazki; beti ere kasu hauetan "-a-" batez oratuak: deritxAzu, eta ez deritxOzu.

– Onak diriala *deritxazun* kondezinoe (P. Bart =, 40).

– *deritxat*, neure kristinaubak, on modu edo kondezinoe oneek guztiok daukazan persona bat topauko bazendu, naiko zendukiala aren adiskide izatia (P. Bart., 41).

– zer dala *deritxazu* bada, kristinaubak, munduko zuzentasun guztia (P. Bart., 44).

– ze pekatu *deritxazu* dala orditutia? (P. Bart., 273).

Eta gauza bera Añibarrok:

– *baderitxazu* ori izango dala Iaungoikoaren... (Eskul., 16).

Geroagoko bertsolariiek ere berdin jokatu izan dute:

– bastante dela *deritzat* nik (Izuela, 73).

– aiekin dagoala / batek *baderitza* (Alzo, 113).

– mantxarik dadukanik / baldin *baderitza* (Izuela, 79).

1.12. *Irizpidea soilik dagoelarik*

Alde batetik, Leizarraga zaharraren itzulpenean aurki daitezke horrelako esaldi batzuk:

– *etzezagula* on eritzi (= n'aimons pas Lafon).

– *badaritzat* (= je pense, Lafon).

– *badaritzak* (= tu penses, Lafon).

Baita Oihenarterengan ere, guztiz "uste dut" en kide gisa:

– Ban' etzar' aski gaitz, *daritzat*,
gaizki horren egiteko (Oih., 181).

Baina bi esakera horien kidetasun zehatz horren etsenplurik argigarriena Gerriko-rengan aurki daiteke agian:

– ala uste dedala eta *deritzadala* (Gerriko, 28), eta -o//a arazoa gerorako utziaz:

– libertadea bakoitzari eman baligu... ondo *deritzoguna* sinisteko... edo gaizki *deritzoguna* ez (Gerr., 287),

eta molde berriagoan (Larramendi-rengan ere bai, dena dela):

– *deizkiyona* esango du (= uste duena).

2. NOR/NORI/NORK adizkerak

Juzkatua den gauza edo pertsona hizketan aipatzen delarik, juzkatu izan den hori *datibotan* jarri izan da eskuarki; eta "iritzi" aditza honetara *hirukuna* da (NOR / NORI / NORK).

Lafon-ek *-ritz-* sustraiari buruz ongi azalduak dituen fonetika-aldakuntzak berriro guk hemen onartuz eta erabiliz:

tz + t > zt
 tz + k > z
 tz + ku > zku
 tz + zu > tzu
 tz + zue > tzue
 tz + te > zte

adizkera sail hau sortzen da *orainaldian*:

2.1. - (niri)	hik	dariztak / dariztan
	hark	darizt
	zuk	dariztazu
	zuek	dariztazue
	haiek	dariztate
(hiri)	nik	darizat / dariznat
	hark	darizk / drizna
	guk	darizagu / dariznagu
	haiek	darizate / dariznate
(hari)	nik	daritzot
	hik	daritzok / daritzon
	hark	daritzo
	guk	daritzogu
	zuk	daritzozu
	zuek	daritzozue
	haiek	daritzote
(guri)	hik	darizkuk / darizkun
	hark	darizku
	zuk	darizkuzu
	zuek	darizkuzue
	haiek	darizkute
(zuri)	nik	daritzut
	hark	daritzu
	guk	daritzugu
	haiek	daritzute

(zuei)	nik	daritzuet
	hark	daritzue
	guk	daritzuegu
	haiek	daritzuete
(haiei)	nik	dariztet
	hik	dariztek / darizten
	hark	darizte
	guk	dariztegu
	zuk	dariztezu
	zuek	dariztezue
	haiek	dariztete

Hortaz:

– haiek niri ero *dariztate* = ellos consideran que estoy loco, ils croient que je suis fou.

– nik zuei eder *daritzuet* = creo que vosotras sois bellas, je crois que vous êtes belles.

2.2. – Nahasketa, ordea, eta handia, hirugarren pertso-netan gertatu da: *hari* eta *haiei* adizkeretan.

Jakina denez (eta Josu Oregik burutazio aztergarriak eman bide ditu honi buruz) hirugarren pertsonaren datiboetan beste atzizki batzuk ere erabili izan dira: 3. sing. (-a); eta 3. pl. (-e) kasu hauetan, eta nik arestian emanak ditudan horien ordezkariak ere sor daitezke (“deutsot”ekin batera “deutsat”, “zaio”ekin batera “zaika”, eta abarren antzera):

A2 (hari)	nik	daritzat
	hik	daritzak / daritzan
	hark	daritza
	guk	daritzagu
	zuk	daritzazu
	zuek	daritzazue
	haiek	dariztate
(haiei)	nik	dariztet
	hik	dariztek / darizten
	hark	darizte
	guk	dariztegu
	zuk	dariztezu
	zuek	dariztezue
	haiek	dariztete

Hots, irakurleak errepara dezakeenez, (hari)ren adizkera hirukun hauk (A2) eta NOR/NORK adizkera bikun normalak (A1) *berberak* dira, homofonoak dira osoki. Aspaldidanik, hortaz, eta juzkatu nahi izan dena hirugarren pertsona delarik, zalantzabide eta nahasketa franko sortu da.

2.3. – Idazle bakar batek berezi bide zituen garbiki (NOR/NORK) bikuna eta (NOR/NORI/NORK) hirukuna: Prai Bartolome Santa-Teresak. Ondoko adibide honetan eta gorago (1.11) emandakoetan soma daitekeenez:

– neuk bere (sinistu daikezu, irakurlia, *baderitxazu*) ondo *neritxon egitiari* (P. B., VI). *Lehenengoan NOR/NORK dugu, a* batez; eta bigarrenean, aldiz, NOR/NORI/NORK, *o* batez.

Adizkera bikunak eta hirukunak behin eta berriz berez-ten ditu:

- onak diriala *deritxazun...* (40).
- *deritxat...* naiko zendukiala... (41).
- zer dala *deritxazu...* (44).
- *ze* pekatu *deritxazu* dela orditutia (273),

baina horien ondoren hauk dakazki, NOR/NORI/NORK sailekoak:

- jaaten daben kopaubari asko *deritxola* (7).
- otseginaren biarrari gitxi *deritxola* (227).
- ondo *neritxon* egitiari (VI).

Beste idazle guztiengan, nik uste, Leizarraga barne, *deritza* / *deritzo* bikotea nahasirik agertzen da; edo-ta, beti ere, *deritza* saila erabiltzen dela.

2.4. – Ikus ditzagun orain, sailka, adibide batzuk. Beti ere kontutan hau hartuz: “on iritzi”, amar, aimer; eta “gaitz iritzi”, odiar, haïr. Gogoan har dezagun esaldi zahar hura: “onerestea daukat biozean sarturik”, TAV 122, estoy enamorado, je suis amoureux.

(niri)

- on *dariztak* niri? (Leiz., maite al nauk?).
- hobe *dariztak* (Leiz.).
- norbeitek on *badarizt* niri (Leiz., Norbaitek maite banau).

- niri gaitz *darizt* (Leiz. = gorroto nau).
- hon ezteriztana (Etxep.).
- niri on *eztariztanak* (Leiz.).
- (guri)
 - guri on *darizkula* (Leiz., maite gaitula).
 - baldin norbeitek gaitz *badarizku* (Leiz. = norbaitek gorroto bagaitu).
 - zeren on *baitarizku* (Leiz.).
 - on *darizkutenak* (Liz.).
 - maite gaitu, on *derizku* (Ax., 197).
- (hiri)
 - on *darizadala* (Leiz., que je t'aime).
 - gaitz *deritzanak* irri deraidik, on *deritzanak* hasperren (Oih., 176).
- (zuri)
 - hon *derizut* (Etxep.).
 - hon *baderizut* nik zuri (Etxep., maite bazaitut).
- (zuei)
 - baldin zuei gaitz *badaritzue* munduak (Leiz.).
 - baldin zuei on *daritzuenei* on badariztezue (Leiz.).
- (hari) Hiru zatitan emango dugu hau:
 - a) Aditz laguntzaileaz:
 - eure hurkoari on *eritziren draukak* (Leiz.).
 - bere anaieri gaitz *eritzitea* (Leiz.).
 - elkharri on *eritzi diezogun* (Leiz.).
 - zeinbatek egunazko ikasijari gitxi eritxita (P. Bart., 41).
 - ederki *iritzi zion* aren konsejuari (Gerr., 111).
 - menturaz askok *eritxiko deutsa* astun (P. B., 278).
 - zer *iritzi dio*, Don Martin, atzoko koñakari (Urruz., 138).
 - zeure soldateari gitxi eretxirik (Añ., 100).
 - obe *eretxi eutsan* ixixilik egoteari, erantzuteari bai-zen (Añ., 143).

b) "deritza" sailekoak:

- emaiten duenari on *daritza* Iainkoak (Leiz.).
- elkharri on *badaritzagu* (Leiz., elkar maite badugu).
- zembeitek Iainkoari on *badaritza* (Leiz.).
- ezen on *daritzadala* Aitari (Leiz.).
- zer *deritxazue* zuek... lotsagaldu oneri (Añ., 64).

d) "daritzo" sailekoak:

- elkharri on *daritzogun* (Leiz.).
- arropari-ere gaitz *daritzogula* (Leiz.).
- bere emazteari on *daritzón* (Leiz.).
- hon *eztaritzozunari* (Oih., 149).
- orain motibo bategatik on *deritzonari*, gero beste motibo bategatik gaizki *deritzo* (Gerr., 89).
- zer *deritzozu*, Praisko, gure Matxalen burutazioai (Urruz., 35).

(haiei)

- Kristgatik ahaidei gaitz eritziteko (Leiz.).
- zuen emaztei on *eriztezue* (Leiz.).
- anaiei on *dariztegu* (Leiz.).
- obrei gaitz *baitariztek* (Leiz.).
- haurrei on *dariztegula* (Leiz.).
- lehen jar lekhuei on *dariztezue* (Leiz.).
- baldin zuei on daritzuenei on *badariztezue* (Leiz.).
- lehen plazei on *darizté* (Leiz. = dariztete).
- haei nik ere gaitz *diarizteat* (Leiz. = dariztet, hika).
- zergatik *darizten* Jainkoak hain gaitz hirur bekhatu-suerte haui (Ax., 260).

2.5. – *Iraganaldian*, era berean, adizkera hirukun hauk ateratzen dira:

(niri)	hik	heriztan
	hark	zeriztan
	zuk	zeneriztan
	zuek	zeneriztaten
	haiek	zeriztaten

(hiri)	nik	nerizan / neriznan
	hark	zerizan / zeriznan
	guk	generizan / generiznan
	haiek	zerizaten / zeriznaten
(hari)	nik	neritzon
	hik	heritzon
	hark	zeritzon
	guk	generitzon
	zuk	zeneritzon
	zuek	zeneritzoten
	haiek	zeritzoten
(guri)	hik	herizkun
	hark	zerizkun
	zuk	zenerizkun
	zuek	zenerizkuten
	haiek	zerizkuten
(zuri)	nik	neritzun
	hark	zeritzun
	guk	generitzun
	haiek	zeritzuten
(zuei)	nik	neritzuen
	hark	zeritzuen
	guk	generitzuen
	haiek	zeritzueten
(haiei)	nik	nerizten
	hik	herizten
	hark	zerizten
	guk	generizten
	zuk	zenerizten
	zuek	zenerizteten
	haiek	zerizteten

2.6. — Eta hirugarren pertsonetan (hari), gorago aipaturiko arrazoin berberengatik, hauk ere aurki daitezke nahas-keta iturri:

(hari)	neritzan	(haiei)	neritzen
	heritzan		heritzen
	zeritzan		zeritzen
	generitzan		generitzen

zeneritzan
zeneritzaten
zeritzaten

zeneritzen
zeneritzeten
zeritzeten

Adizkera horietatik, teorian bederen (literatura zahar-
rean noiztenka agertuak), baldintza-adizkerak atera daitez-
ke:

zeriztan > balerizt/leriztake
neritzun > baneritzu/neritzuke

2.7. — Hona hemen adibide batzuk:

- denbora baten on oi *neretxu* (Mikoleta, TAV 134).
- gaitz *zaritzoten* (Leiz., gorroto zuten).
- guri gaitz *zarizkuten* (Leiz., gorroto intuzten).
- baletsa Jaungoikoari
har nenzan zerbitzari,
hark er' eta *leriztan*
hambat on zein nik hari (Oih., 176).

Ongi azaldu zuen aditz honen erabilkeraren kakoa Lafon euskalariak: "Attribution d'un nom ou d'une qualité: tel paraît être le sens fondamental de *eritzi*: la qualité attribuée est tantôt celle de bon et de mauvais, exprimée par *on* et *gaitz*, tantôt celle de vrai: dans ce dernier cas, *eritzi* se suffit à lui-même. Rien n'est attribué expressément au sujet, et l'objet de l'attribution reste indéterminé" (Lafon, Système, I, 290).

3. *Iritzitakoa aipaturik ere NOR/NORK adizkera bikuna?*

Idazle zahar batzuek (Axularrek bereziki), eta geroago bertsolari jator batzuek ere berdin, iritzia edo aburua jasozten duen gauza edo pertsona *nominatiboan* utzi izan dute, kasu hauetan ere NOR/NORK adizkera bikunak erabiliz.

Jokabide hau desegokitza jotzen dute gehienek, Mitxelena barne (ikus TAV, 109). Hona hemen, adibidetza, esaera bitxi horietako batzuk:

— *hura daritza* asko (ax., 44) (= "hari daritza asko" espero zitekeen).

— batzuek bekhatu *badaritzate* ere gauza ebatsien pagatu gabe edukitzea, ez ordea *eztaritzate* bekhatu zor iakinari eta aithortuari luzatzea (Ax., 328; eta "edukitzeari" eta "luzatzeari" espero genituelarik).

Gauza bera Mikoleta zaharrak:

– *alkarr* on *baderetxe* (TAV, 133).

eta Prai Bartolomek berak, adizkera hirukunetan:

– umiak, gurasuak dauken *guztia* gitxi *deritxuela* (P. Bart., 253).

– emoten deutesen janari *kopauba* asko *deritxuela* (P. Bart., 253).

Bertsolariengan ere horrelako batzuk aurki daitezke:

– gaizki *deritzat uztia* (Ausp. 74-75, 110).

– deboziaz *entzutea* / maiz on *deritzat* nik (Alzo, 25).

– pasa dan gauza *ukatutzia* / nik ez *deritzat* egoki (P. Err., 60).

– baserrira *joatia* / *etzeritzan* ondo (P. Err., 122).

– eder al *deritzazu* / oiek *esatia*? (Segurako Itxua, 155).

Horietan guztiotan irizten edo juzkatzen den gauza aipatu egiten denez gero (esatea, joatea, eta abar), datibotan espero bide zitezkeen eskuarki: esateari, joateari, eta abar. Eta 2. puntuan azaldu dugunez, desegokitzat hartu behar dira.

4. “*darizt*” = *me llamo, je m'appelle*.

Hauta ditzagun orain, NOR/NORI/NORK emandako adizkera horietan, *HARK* (niri, hiri, hari, guri, zuri, zuei eta haiei) delakoari dagozkion formak. Eta azpi-multzo hauk ditugu:

4.1. – *orainaldian*

(hark)	niri	darizt
	hiri	darizk / darizna
	hari	daritzo (edo daritza)
	guri	darizku
	zuri	daritzu
	zuei	daritzue
	haiei	darizte (edo daritze)

4.2. – *iraganaldian*

(hark)	niri	zeriztan
	hiri	zeriznan / zeriznan
	hari	zeritzon (edo zeritzan)

guri	zerizkun
zuri	zeritzun
zuei	zeritzuen
haiei	zerizten (edo zeritzen)

4.3. — Hots, aspaldiko denboretan, eta hizkuntza askotan Mitxelenak azaldua duenez, zerbaiti buruzko *iritzia* eta zerbait horretxen *izen-bataioa* ELKARREN KIDE HERTSIAK izan dira: "the act of naming and the fact of identity are inseparable" (Dell Hymes, Wishram Chinook-i buruz mintzo delarik).

Gauza bera gertatzen zen euskaraz zalantzarik gabe: aspaldiko euskaldun batek *A* uste bazuen gauza bati buruz, "A" deitzen zuen gauza hori; eta "A" zeritzan, hortaz, bi sentiduotara batera.

Fenomenu hau Mitxelenak azaldua duenez, beraz, garbi agertzen da Leizarragarengan. Behin batez hau izkiriatu bazuen: "Lystra-koek Barnabas-i "Iupiter" *eritzi*, eta Paul-i "Merkurio" beherexeago beste hau erantsiz:

"eta Barnabas deitzen zutén Iupiter; eta Paul, Merkurio".

Eta Mitxelenaren hitzak honera ekarriz: "Euskaraz, ordea, Lистра-koek Barnabasi Jupiter-en *izena* eman bazioten, *Jupiter-tzat* zeukatelako izan zen eta, bestalde, *Jupiter zute-lako* *ustean* baldin baziren, Jupiter *deitu* behar zuten".

Zerbaiti buruzko *ustea*, hortaz, eta zerbait horretxen *izena*, GAUZA BERA izan dira euskara zaharrez; eta bakuntasun hori morfologiazko bakuntasunean ageri zen.

Norbaitek, hortaz (hizketan aipatu beharrik ez dagoen nornahik, beraz) uste hau edo hura baldin badu zerbaiti buruz, horrela *deritzola* edo *zeritzola* esango da euskaraz.

"Yo me llamo A", hortaz, je m'appelle A, (edonork) *niri A darizt* esaten zen euskaraz; eta "nosotros nos llamábamos B", era berean, nous nous apellions B, *guri B zarizkun*. Eta abar.

4.4. — Etsenplurik famatuena Mogelek dakar "Peru Abarka" liburuan:

— alan *derist* Peru Landetako (= niri darizt, nire izena P. L. da).

Eta Leizarragak dakazkien beste batzuk ez dira ilunago: "eta *hari eritziren zaio Emmanuel*", Emmanuel deituko da.

Besterik ere aurki daiteke euskal literaturan barrena; eta ez askoz gutxiago bertsolari herrikoien ahotan:

(hari)

– *oni nola deritza?* (Larr., Dicc., I, XLVII).

– *batari deritxo* agorra, ta *bestiari* lina-berria (Mog., 126).

– *oneri deritxo* biotzeko berbaldia (Añ., 15).

– *batari deritxo...* koroia, *besteari deritxo* errosarioa (Añ., 150).

– ta egin eban lelengo emakumia, *zeñi deritxon* Eba (P. B., 14).

– *bolsa oni deritzaio* kapulea (Iturriaga).

– *ur oni deritza* lixiba (Iturr., 99).

– arkitzen *denari deritza* gatzarria (Iturr., 96).

– Kastillan erri *bati / deritzaio* Laño (Alzo, 324).

– or goiko etxe *orri / Artzabal deritza* (Sokin, 78).

– Miraballesko etxe *orri / leen oi zeritzan* Zapatari (TAV, 127).

(zuri)

– jakin gura neuke zelan *deritxun* (Mog., 40).

(haiei)

– ala *derizte* argizki meetxo biribil batzuek eginikako *bildotxai* (Larr.).

– *semeai derizte...* (Gerriko, 106).

– nola *derizte* patriarka *aei?* (Gerr., 106).

– *oneei deritxee* pelikraneua ta kraneua (Mog., 70).

4.5. – Jakina: beharbada gehiagotan erabiltzen direnez gero, *daritzan / daritzon* (= que se llama, qui s'appelle), eta *zeritzan / zeritzon* (= que se llamaba, qui s'appellait) adizkera errelatiboak hobeki gorde dira:

– "Larri-kalea" *deritxon* Ierusalengo kalera (Añ., 147).

– "Argia" *daritzanari* (Oih., 149).

– Gimnofisita *zerizten* iende batzuek (Ax., 70).

- Udo *zeritzan* bati erran zeikana (Ax., 487).
- Aurelia *zeritzan* andre batekin (Ax., 461).
- Lais *zeritzan* emazte eder bat (Ax., 500).
- “Astiasu” *deritzan* / leku apartian (P. Err., 27).
- “Fuente Hermosa *zeritzan* / iturri batera (P. Err., 53).
- Arantzazu *deritzan* komentu zarrera (P. Err., 111).
- Melitona Muturbeltz *deritzan* bat ill dala gaur (Ausp., 26, II, 65).

5. Gaurko bilakabidea

Azken bolada honetan, “deritzo” sailari orain, eta XVIII. mendean gerotik dirudienez, “derizkio” saila ari zaio gaineratzen, *-ki-* artizkiaz beraz; eta “zeritzon” sailari, era berean, “zerizkion” saila. Era honetara:

– zer *derizkiozu* horri? (= qué te parece eso, qu'est-ce que tu crois au sujet de...).

– gaizki *nerizkion* (= me parecía mal, il me semblait mal).

– Kepa *zerizkion* (= se llamaba Kepa, il s'appellait Kepa).

– zer *deritxok*? (= qué te parece, qu'est-ce que tu en penses?).

5.1. – Hona hemen adibide batzuk:

– zer *derizkiyok* / txurreruagatik? (Txirrita, 136).

– zer *derizkiyozute*? Ondo egin al det nere papera? (Ausp., 26, II, 112).

– zerbait bazala *bazeizkion* / orrek bere buruari (Txirr., 36).

– ondo *zerizkiola* aren asmoari (Urruz., 38).

– al dan moduan *derizkiona* (Alzo, 94).

– *deizkiyona* esango du (Ausp., 66, 87).

Adizkeraren hirukuntasuna (NOR/NORI/NORK) forma berriago hauetan ongi azaltzen duenez gero, esaera desegokiak baztertzen lagun bide dezakete.

6. Eder iritzi; gozo iritzi; eta abar

6.1. — Esan dugunez, gaurko “maite izan”, “on iritzi” esaten zen lehen; eta “gorroto izan”, berriz, “gaitz iritzi”. “Onerizkoa” eta “gaitzerizkoa” hitz zaharrak dira; eta esakera horrek aspaldidaniko sustraiak dituela ageri da.

— Iainkoari baino voluptatei hobe erizle —zion Leizarragak, “amateurs de voluptés” esateko.

“Iritzi” eta “etsi” guztiz dira elkarren kideak; eta ederretsi, donetsi, gaitzetsi, berantetsi, eta abar, erabili izan diren bezalaxe, adjetibo asko erabili izan bide da “iritzi” aditzari loturik, makina bat aditz desberdin sortuz: eder iritzi, gozo iritzi, eta abar.

6.2. — Hona hemen joera zabal eta orokor horren adibide bakan batzuk:

— ago *eder iritzita* (Txapel, 39).

— hemen naza orzirik

noizbait *gozo erizirik* (Elegía de Amendux, 1584, TAV 109).

— etorriko naiz, eta

ez *luze iritzi* (P. Err., 130).

— eta frutari *eder iritzirik* (Greg. Arrue).

“Me ha gustado”, “cela m’a plu”, *ederretsi diot* entzuten den bezala; lehenago “eder iritzi diot” esaten zen.

Azken oharra: Txosten honetan laguntza bikaina zor diodala Josu Oregiri: eskaini didan adibidemordoarengatik, eta elkarrizketa mamitsutan barrena eman dizkidan argiengatik.